H. Balfet, M. F. Fauvet-Berthelot, S. Monzon, POUR LA NORMALISATION DE LA DESCRIPTION DES POTERIES, Paris 1983, ss. 135.

Badacze zajmujący się ceramiką naczyniową nierzadko napotykają kłopoty, których źródłem jest brak jednoznaczności terminów stosowanych do opisu tych materiałów. Są to kłopoty zróżnicowane. Nierzadko dotyczą pojęć traktowanych jako synonimy, choć ich zawartość semantyczna nigdy nie została *explicite* określona (np. jaka jest różnica pomiędzy wylewem, brzegiem, krawędzią?), miar wielkości (jaki sens należy przypisać określeniom „duży", „mały", itp.) czy interpretacji formy (np. co to jest „waza" i jak się ma do terminu „naczynie wazowate"?, co to jest „pucharkowaty kubek"?). Źródłem wielu niejasności są też dane opisowe dotyczące cech technologicznych (np. „wypał dobry" — w jaki sposób mierzony?), a także służące określaniu dekoracji wyrobów. Kwestie te, również w naszym kraju, rzadko bywają przedmiotem szerszych dyskusji, będąc niejako na poboczu zainteresowań, aczkolwiek nie trzeba uzasadniać, że od jakości opisu zależy bezpośrednio jakość dalszych analiz.

Omawiana praca, łącząca perspektywy badań archeologicznych i etnograficznych, stanowi próbę przełamania „impasu pojęciowego" na tym polu. Inicjatywa zrodziła się, jak można przeczytać we Wstępie, w końcu lat 60-tych, wśród badaczy i studentów Sorbony, których przedmiotem zainteresowań stały się odtąd kwestie związane z terminologią, nazewnictwem i definicjami dotyczącymi tej grupy znalezisk. W kolejnych latach prace przebiegały dwuetapowo: w dziedzinach archeologii i etnografii, które następnie spróbowano połączyć. Prezentowaną publikację, będącą wynikiem tego zabiegu, poprzedził druk artykułów i przyczynków, ukazujących się w latach 70-tych.

Na całość opracowania omawianego w tym miejscu składają się 3 rozdziały. Pierwszy z nich, zatytułowany „Próba nazewnictwa form naczyń" („essai de nomenclature des formes de poterie") składa się z dwóch części. W części A prezentowane są definicje różnych form wyrobów oraz ich części, przy czym punktem wyjścia jest tu aktualne nazewnictwo naczyń stosowane w języku francuskim. Za nadrzędne kryterium klasyfikacji uznane zostało kryterium formy, przy czym poszczególne kategorie wyrobów wydzielane są na podstawie pomiaru wysokości i średnicy maksymalnej; o ile zachodzi potrzeba, w pomiarach uwzględniane są inne wymiary. Odnotować warto, że każdej wydzielonej formie nadawane są, obok podstawowych, nazwy dodatkowe, o ile dotyczą one specyficznej funkcji, bądź też są w użyciu w danym regionie kraju.

http://www.rcin.org.pl

Punktem wyjścia systematyzacji form jest ich podział na otwarte (brak zawężenia średnicy maksymalnej naczynia) oraz zamknięte (wszystkie pozostałe) (s. 9). W obrębie tego podziału podstawowego definiowane są dalej kategorie funkcjonalne: talerze, miski, czarki, kubki, pucharki, garnki i dzbany. Celem przybliżenia Czytelnikowi zawartości treściowej przedstawianych tam definicji podam tytułem przykładu, że talerz — to zgodnie z definicją zawartą w omawianej pracy „naczynie otwarte, o ściankach silnie rozszerzonych, w którym średnica wylewu (< 23-24 cm) jest równa bądź większa 5 razy od wysokości" (s. 10); tej podstawowej definicji towarzyszą dodatkowe, specyfikujące liczne odmiany formy podstawowej. Na stronach 19-23 znaleźć można ryciny ilustrujące kształt definiowanych form.

W części B omawiana jest nomenklatura części naczyń. Podstawowym zabiegiem w tym zakresie jest rozróżnienie pomiędzy wyrobami o formie prostej, której kształt opisać można za pomocą jednej figury geometrycznej (elipsoidy, cylindra, stożka, kuli, półkuli, itp.) oraz złożonej, do której zaliczono wszystkie pozostałe (s. 26). W opisie każdej formy uwzględniane są też charakterystyczne punkty profilu naczynia: przecięcia, wygięcia stycznej pionowej (wewnętrznej i zewnętrznej) i inne.

Autorzy projektu zdecydowali zachować tradycyjne nazwy określające części wyrobu, aczkolwiek ich zawartość treściowa bywa różna: tak więc „korpus" — to podstawowa część wyrobu, ograniczona z jednej strony wylewem i szyjką, z drugiej zaś podstawą; „wylot" (ouverture) — to górna średnica wyrobu, mierzona na wysokości elementu określanego tu „brzegiem"; ten ostatni ma „wylew" (lèvre) — rozumiany jako krawędź brzegu (s. 29).

Dla określenia części przybrzeżnych naczyń wprowadzono dwa terminy: „encolure" — co rozumieć należy jako szyjkę właściwą wraz z brzegiem. Oprócz definicji szyjki, zetknąć się można w tej części pracy z określeniem „goulot" — oznaczającym szyjkę silnie przewężoną, której średnica jest mniejsza, aniżeli $1/3$ średnicy maksymalnej wyrobu (np. u amfor). Zgodnie z propozycjami autorów, termin „podstawa" określa część naczynia bezpośrednio poniżej dna; definiowane są też dna i stopki wyrobów. Wyodrębnione miejsce zajmują w pracy elementy dodatkowe: służące trzymaniu, przechylaniu i zatykaniu naczyń. Na tablicach II-IV zamieszczono też wybór zdjęć naczyń o najbardziej charakterystycznych formach.

W rozdziale drugim znaleźć można słownictwo dotyczące technologii wyrobu. Prezentację szczegółową poprzedzają tu definicje ogólne: ceramiki, fajansu, porcelany i biskwitów (s. 46—47). Dalej, definiowane są różne etapy obróbki surowca: oczyszczanie, rodzaje domieszek, sporządzanie mas ceramicznych. W opisie masy ceramicznej proponuje się wyszczególnianie części ilastych oraz nieplastycznych w określonych przedziałach wielkościowych, a następnie ich proporcji. Istotne znaczenie przypisywane jest opisowi tekstury. Dalej, przedmiotem prezentacji są techniki wyrobu naczyń (s. 55 n.), narzędzia stosowane przez garncarzy (s. 57 n.), a następnie ślady na wyrobach służące ich identyfikacji. Więcej miejsca poświęcono kwestiom związanym z wypałem (s. 69-78). Omawiane są zmiany ceramiczne, atmosfery wypału, wskazuje się też na przypadki, gdy kolor wyrobu jest niepewnym źródłem wnioskowania.

Rozdział trzeci dotyczy definicji technik dekoracyjnych. Generalnie biorąc, jest to analiza aspektu technicznego ornamentacji. Jak się podkreśla (s. 81), problemy kompozycji i symetrii wymagać będą rozwiązania w przyszłości. W omawianej pracy rozpatrywane są trzy zagadnienia: wykańczania powierzchni (gładzenie, polerowanie, chropowacenie), modyfikacje powierzchni (nacięcia, odciski, itp.) oraz nakładanie innych elementów (angobowanie, glazurowanie, malowanie, itp.). W tej części opracowania znaleźć można omówienie kryteriów identyfikacji poszczególnych technik, definicje różnych sposobów dekoracji, jak i prezentację narzędzi używanych w tym celu. Uwagę zwraca rozróżnienie pomiędzy ornamentem rytym (incision), wycinanym (excision) — powodującym odcięcie gliny z powierzchni naczynia, oraz grawerowaniem — co ma miejsce w przypadku glin wypalonych bądź suchych. Całość pracy zamyka indeks terminów używanych w rozdziale trzecim, przygotowany w trzech językach: francuskim, angielskim i hiszpańskim.

Zamysł wydania publikacji omówionej wyżej stanowi inicjatywę godną uwagi. Jej autorzy dostarczają bowiem bogatego materiału do refleksji nad stosowanymi w praktyce terminami opisowymi i ich zawartością, nie zawsze jednoznaczną. Odnosi się wszakże wrażenie, że

http://www.rcin.org.pl

pierwotny zamysł autorów był znacznie szerszy, niż wynika to z zawartości publikacji. Projekt ten zgodnie z zamierzeniem stanowić ma podstawę normalizacji opisu ceramiki. Ponieważ pod terminem „ceramika" kryje się zarówno produkcja współczesna, jak i znana z wykopalisk, a każda z nich może być jakościowo różna w zależności od strefy kulturowej w jakiej jest (była) uprawiana, istnieją dwie możliwości efektywnej realizacji tego zadania. Pierwsza z nich (mniej skomplikowana) polega na tym, że zachowuje się względnie ogólny poziom prezentacji terminów i pojęć, wspólnych wszelkim wyrobom garncarskim. Sposób drugi, zdecydowanie bardziej pracochłonny, wymaga każdorazowego odwoływania się do zbioru pojęć i definicji szczegółowych, zważywszy na różnorodność zjawisk kryjących się pod ogólnymi terminami „ceramika" czy „wyroby garncarskie". Otóż odnosi się wrażenie, że w omawianej pracy mamy do czynienia z próbą połączenia tych dwóch, jakże odmiennych podejść. Końcowy efekt tego zabiegu wzbudzać może u czytelnika mieszane uczucia. Obok zdecydowanie ogólnych danych na temat surowców wykorzystywanych w produkcji garncarskiej (s. 51 n.) zamieszczono szczegółowe dane o sposobach wydzielania części granulometrycznych gliny (s. 53), obok rozbudowanej części dotyczącej wypału (s. 69 n.) – skromna jakościowo część na temat technologii produkcji garncarskiej; przykładów podobnych znaleźć można w pracy zdecydowanie więcej. Tę wybiórczość danych ilustruje również indeks terminów zestawiony co prawda w trzech językach, ale ograniczony tylko do pojęć używanych w rozdziale III (dlaczego akurat w tym rozdziale?), będący na dodatek właściwie wyborem, a nie systematyczną prezentacją.

Mankamenty te powodują, że dla zajmujących się profesjonalnie ceramiką naczyniową zawartość omawianej publikacji stanowić może bardziej podstawę do własnych przemyśleń, aniżeli definitywne rozwiązanie złożonych kwestii związanych z wydzielaniem i definicją cech opisowych.

Andrzej Buko

http://www.rcin.org.pl